

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 1(32)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2012

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук, доц., акад. Академії вищої шк. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, доц., Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М. д-р іст. наук, доц., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Піла В. І., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, проф., Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, доц., Курко М. Н., д-р юрид. наук, доц., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, доц., академік Академії вищої шк., Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 21 грудня 2011 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подолька (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 1 (32). — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. — 336 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2012
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2012

ПРАВОВІ НАУКИ..... 170**Костицький В. В.**

Захист суспільної моралі як функція демократичної держави в умовах формування глобального громадянського суспільства 170

Сорока Л. В.

Становлення кримінального законодавства України про відповідальність та покарання неповнолітніх 183

Темченко В. І.

Комунікативний аспект визнання громадянських прав і свобод у механізмі їх забезпечення 188

Ейсмонт В. С.

Шляхи демократизації інституціональної системи власності в національному законодавстві 195

Ковтун І. А.

Професійні відхилення у діяльності юристів та їх попередження 204

Шапкова-Журавель І. О.

Міжнародно-правові аспекти охорони праці 210

Буратевич О. І.

Правові основи державної політики європейської інтеграції України: сучасний стан і перспективи розвитку 216

Гієва Стоянка Іванова

Конституція Республіки Болгарія 1991 р. – політико-правове обґрунтування законодавчої трансформації Болгарії та вплив на розвиток сучасного цивільного права 223

Клим'юк О. С.

Регулювання інформаційних відносин у сучасному суспільстві: управлінський та правовий аспекти 232

Коліушко Ю. С.

Господарське право у правовій системі України: самодостатня галузь права чи комплексний правовий інститут 238

Кузнєцова О. О.

Щодо стану законодавчого врегулювання норм з відшкодування моральної шкоди у цивільному законодавстві України 245

Муаз Бишарат

Поняття та юридична природа категорії надзвичайного стану в законодавстві різних країн та в міжнародно-правових документах 248

Пограничний С. Л.

Проблеми правового і політичного забезпечення державного управління інвестиціями в Україні 252

Квятковська-Буляк Алиция

Психические нарушения и проблемы у солдат,

возникающие в результате участия в военных действиях 256

Тимошин Ю. В.

Правове забезпечення реформування системи державної влади: адміністративна і політична складова 264

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ..... 269**Кальянов А. В.**

Потенціал здоров'я населення України у людському вимірі 269

Юсеф Н. Н.

Міжнародні економічні відносини Турецької Республіки та України 277

Ейсмонт В. С.

Структура власності у перспективному варіанті економічного розвитку України 281

Гончаров О. М.

Інноваційна діяльність та її роль у розвитку української економіки 289

Гончарова О. О.

Деякі аспекти державного регулювання місцевих бюджетів 294

Пограничний С. Л.

Україна і міжнародний досвід правового забезпечення державного управління інвестиціями 298

Старих Л. В.

Формування професійних навичок та вмінь у фахівців з медичного та фармацевтичного маркетингу 305

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ..... 310**Главче Методі**

Деякі компоненти активізації розвитку творчих задатків і здібностей студентів при вивченні математичних дисциплін 310

Гончаренко Є. Ю.

Формування та розвиток мовної та лінгвокраїнознавчої компетенції за принципами нових методичних концепцій вивчення іноземних мов (на прикладі німецької мови) 317

Зирянова О. Л.

Самовдосконалення в системі індивідуально-психологічних особливостей особистості 322

Маяцька О. Ю.

Вплив стандартів поведінки на функціонування і розвиток малих груп: соціально-психологічні аспекти дослідження 329

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 335

КОНСТИТУЦІЯ РЕСПУБЛІКИ БОЛГАРІЯ 1991 р. – ПОЛІТИКО-ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ БОЛГАРІЇ ТА ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СУЧАСНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 1(32), с. 223–231

Дослідження владних інститутів зазвичай починають з аналізу вихідних конституційних настанов, хоча конкретна політична практика є значно ширшою за її правове оформлення. Однак це не відміння стратегічної важливості формального конституційного устрою, від якого багато в чому залежить розподіл реальних і потенційних владних ресурсів.

Аналіз трансформації політичних інститутів доцільно розпочати з опису основних принципів функціонування політичної системи, закріплених у Конституції Болгарії, прийнятій на початку демократичного транзиту (липень, 1991 р.).

Болгарія була однією з небагатьох країн у Східній Європі, яка, як зазначалося вище, пов'язувала перехід до демократії з прийняттям нової Конституції. Основні ідеї трансформації болгарського суспільства, заявлені у політичних дебатах на Національному круглому столі, отримали політико-правове оформлення в Основному законі держави. За всією складністю конституційного процесу можна вважати, що саме цим актом було знайдено компроміс у радикальному протистоянні політичних сил на початку болгарського переходу. В преамбулі заявлена рішучість Болгарії стати “демократичною, правовою і соціальною державою” [1, 5]. Недавнє минуле примусило її творців спеціально підкреслити, що “права особистості, її гідність і безпека” є верховним конституційним принципом.

На відміну від інших країн Східної Європи, Болгарія ще в ХІХ ст. мала конститу-

цію, завдяки якій почали утверджуватися демократичні суспільні відносини [2, 28–29]. Поділяючи думку болгарських дослідників і юристів, можна вважати, що конституція 1879 р. являла собою “програмний документ всебічної трансформації суспільства” того часу [3, 6–7]. Вона написана на підставі передових досягнень європейської політичної думки, що перетворилися на універсальні принципи, які й нині не втратили свого значення й актуальності. Переваги цього документа та його прогресивність полягали в тому, що фактично на руїнах теократичної Османської імперії проголошувалось створення світської національної держави на таких принципах, за якими будувалися найрозвиненіші держави того часу [3, 237]. Про таке значення Тирновської конституції йшлося у виступі президента Г. Пирванова на спеціальному засіданні Народних зборів Болгарії з приводу її 125-річчя у квітні 2004 р. [4, 1].

У конституції 1991 р. простежується історична і політична спадковість державно-політичного устрою. Болгарія визначена як “республіка з парламентським управлінням” і “єдина держава з місцевим самоврядуванням”, в якій не припускаються “автономні те-

риторіальні утворення” [1, 5]. Ці примітки були пов’язані з недавніми подіями – наслідками “відроджувального процесу” і виступами болгар, які жили у змішаних з етнічними турками районах, а також поведінкою різних націоналістичних організацій, коли проблема збереження цілісності держави була поставлена не тільки теоретично, а й практично. Цим пояснюються і деякі заборонювальні статті (роз. 4, ст. 11) [1, 26–27], за якими не можуть створюватися партії за етнічною, расовою ознаками або за віросповіданням, як і партії, що ставлять на меті насильницьке захоплення влади тощо.

Прагнення відійти від соціалістичного минулого, де монополюю панувала комуністична партія, стало підставою для того, щоб пунктом номер один у конституції (ст. 1) записати, що “жодна частина народу, політична партія або інша організація, державний інститут чи окрема особа не може присвоїти собі здійснення народного суверенітету”. За конституцією політичне життя в Республіці Болгарія ґрунтується на принципі політичного плюралізму. Жодна політична партія чи ідеологія не можуть бути оголошені або затверджені як державні. Зрозуміло, автори конституції хотіли виключити будь-яку небезпеку повторення політичних обмежень минулого.

Статті про повноваження президента відображають зміни, які настали в країні після 1990 р., коли парламент обрав главу держави. 14 повноважень, закріплених за президентом, є в основному представницькими. Статус глави держави у парламентській республіці має низку особливостей, які будуть розглянуті у спеціальному підрозділі. Тут відзначимо, що прагнення нових політичних сил Болгарії виключити можливість появи центру авторитарної влади, примушує їх проектувати сильне парламентське правління, яке завжди передбачає присутність кількох політичних центрів та їх можливість впливати на процеси управління або, в усякому разі, контролювати їх.

Свідченням найважливіших політичних змін є те, що в Конституції на передній план, наслідуючи європейські традиції, висуваються гарантії прав громадян. На відміну від ба-

гатьох постсоціалістичних конституцій Основний закон Болгарії не використовує термінологію Загальної декларації прав людини і громадянина. Друга глава конституції називається “Основні права і обов’язки громадян”, в якій обґрунтовується і правовий статус іноземців. Тут також повторюється чимало із записаних у соціалістичній конституції норм з тією різницею, що в цій Конституції підкреслюється, що вони не тільки декларуються, а й гарантуються і захищаються. Однак реалії посткомуністичного переходу показують, що багато що із записаного в конституції на сьогодні фактично не забезпечується. Однак важливо усвідомлювати, що на початку трансформації ці положення мали принципове значення. Запроваджувалися нові, невідомі раніше болгарським громадянам права на адвокатський захист, свободу пересування як в середині країни, так і за її межами, свобода від цензури, незалежність ЗМІ тощо. Разом з тим, у Конституції 1991 р., порівняно з Конституцією 1971 р., відсутнє положення про рівність жінок, а також спеціальна державна турбота про молодь і деякі інші важливі елементи [5, роз. 2].

Особливу увагу приділено судовій владі. Це пояснюється тим, що в умовах політичної поляризації і конфронтації початку 90-х необхідно було створити такі правові норми, за яких судова влада мусила бути і могла залишатися незалежною від політичних пристрастей. Для контролю над судовою системою були створені Вища судова рада, Верховний касаційний і Верховний адміністративний суди (гл. 6, ст. 117 та ін.). З метою забезпечення справжньої незалежності судів, а не тільки її декларування, суддям, прокурорам і слідчим надавався імунітет [1, 29–31]. Конституція 1991 р. проголошує пріоритет міжнародно-правових зобов’язань, тобто міжнародні договори, ратифіковані в конституційному порядку, обнародуються і вважаються частиною внутрішнього права із збереженням переваги перед нормами внутрішнього законодавства, якщо вони йому не суперечать [1, 3–4].

По-новому вирішувалась проблема власності, яка, як відомо, супроводжує будь-який революційний перехід. Звичайно недотор-

канною вважається приватна власність, тоді як з приводу державної і суспільної власності записано, що їх режим “визначається законом” (ст. 17). У дусі неприйняття і відмови від колишньої системи соціалізму звучить ст. 19, яка визначає принципи економічної діяльності. Стверджується, що економіка Болгарії ґрунтується на вільній економічній ініціативі і закон гарантує всім громадянам однакові правові умови господарської діяльності. В конституції формально не йдеться про ринкову економіку, але весь комплекс господарських відносин, закріплений у ст. 17–19 і в главі про права і обов’язки громадян, цілком певно показує, що йдеться саме про таку економіку [1, 6]. Однак більша частина положень, пов’язаних з економікою, залишаються радше побажаннями, ніж основою діяльності. Як відзначають науковці, конституція була справді демократичною, але вже на той період не відповідала змінам, які відбувались [6, 279].

Нова болгарська Конституція стала першим досвідом посттоталітарного конституціоналізму. Вона справді є юридичним оформленням болгарського демократичного майбутнього, але чим далі відходимо від 1991 р., тим зрозумілішим стає, що багато що в конституції не відповідає болгарським реаліям як тоді, так і тепер. Певною мірою можна погодитися з твердженням, що її прийняття було передчасним. З іншого боку, у тих складних суспільно-політичних умовах вона відіграла роль стабілізатора. Нинішній парламент – 40-ві Народні збори мають розглядати Проект нової Конституції з урахуванням європейських та регіональних змін, зокрема вступом Болгарії до ЄС.

Практика конституційного розвитку дала можливість дослідникам сформулювати й обґрунтувати основні принципи парламентаризму, а саме: публічність, виборність, розподіл влади, контроль і панування права. У широкому контексті ці принципи закладено в основу сучасної конституційної демократії, і в даному випадку розглядаються як база розвитку парламентського правління в Болгарії.

Принцип публічності обумовлює відкритий політичний процес, в ході якого організо-

вані сили суспільства дискутують і змагаються одна з одною з метою визначення “спільного блага” [7, 31–36], прагнуть брати участь у формуванні волі держави і визначають її дії. Він знаходить своє відображення в організації і функціонуванні парламентського управління як “управління методом дискусії”, тобто в парламенті здійснюється публічна дискусія з найважливіших питань, від вирішення яких залежить управління країною.

У закріпленій Конституцією Болгарії парламентській формі правління парламент – Народні збори – посідає центральне місце. У попередній і нинішній діяльності Народних зборів були створені всі передумови для нормального розвитку традиційної процедури обговорення і прийняття законів, у той час як техніка і процедура застосування парламентського контролю, на думку одного з найавторитетніших болгарських дослідників з цієї проблематики Г. Блізнашкі, використовувались у дещо обмежених рамках [8, 8–12].

Відсутність традиції “управління через дискусію” у соціалістичний період, як і заострена конфронтація на ранній фазі переходу, неодноразово породжували “блокування” публічних обговорень у парламенті. У такому випадку політичні зіткнення найчастіше переносилися поза представницькі інститути і приймали ту або іншу форму так званої “вуличної демократії”. Такі дії сприяли дестабілізації легітимно обраних структур і ставили під сумнів прихильність основних політичних сил до демократичних цінностей і конституційних правил гри.

Принцип парламентської публічності має ряд проявів. Він виражається у загальному правилі, що “засідання Народних зборів є відкритими”, але “Народні збори можуть вирішити, що як виняток окремі засідання можуть бути закритими” [9–11]. Цей принцип проголошувався ще Тирновською конституцією, де було записано, що “двері лишаються відкритими”, але за певних умов “зовнішні особи на засідання не допускаються” (ст. 99 і 100 Т. К.). У сучасній конституції, як і в сучасній практиці, публічність розглядається як загальне правило, але двері лишаються відкрити тільки у виняткових випад-

ках. Хоча текст конституції чітко підкреслює, що закриті засідання проводяться як “винятки” і неприпустимою є така практика, за якої вони набувають постійного характеру, однак насправді все це має зовсім інший вигляд.

Парламентська публічність забезпечується кількома способами, а саме: допуск публіки на час засідань, кореспонденції акредитованих у парламенті журналістів, трансляції по національному радіо і телебаченню, видання (публікації) стенограм засідань Народних зборів. Публіка може бути присутньою і стежити за парламентською діяльністю, але у спеціально відведених для неї місцях. Доступ залежить від обмеженої кількості наявних місць. Під час засідань громадяни мають дотримуватися встановленого порядку і за традицією їм слід утримуватися від будь-яких проявів схвалення чи несхвалення. Така практика існує швидше як виняток, ніж правило, хоча вона могла б сприяти прозорості парламентської діяльності і формуванню політичної культури громадян.

З принципом публічності пов'язана система голосування у Народних зборах або, якщо визначити точніше, спосіб голосування – відкрите, таємне, поіменне. Болгарська парламентська практика є непослідовною при використанні як таємного, так і відкритого голосування. Таємне голосування на початковому етапі переходу давало можливість зняти емоційний заряд при розгляді питання про вотум довіри або недовіри уряду, більш спокійно зважити аргументи на користь того чи іншого рішення і, відповідно, рішучіше висловити волю кожного народного представника.

З іншого боку, голосування з довіри чи недовіри уряду стосується не якоїсь конкретної особи, а в цілому політики управління країною. І в цьому контексті відкрите чи поіменне голосування має свої переваги, оскільки демонструється політична позиція кожного окремого народного представника. Вважаємо, що більша прозорість могла б забезпечити більш високий ступінь відповідності між очікуваннями виборців і поведінкою їхніх обранців, розсіла б усі сумніви й підозри.

Найважливішим у Конституції є відновлення принципу розподілу влади і запрова-

дження зовсім нового в болгарській практиці інституту – Конституційного суду, який повинен стежити безпосередньо за дотриманням норм конституції державними органами. За Конституцією він не є державним органом, але за змістом діяльності він бере участь у політичному житті шляхом виконання своїх контрольних і арбітражних рішень. Цей орган не управляє, але на практиці контролює систему державної влади, включаючи законодавчу. У перехідний період Конституційний суд відіграє істотну роль і тому існує як окрема проблема демократичних інститутів Болгарії.

Розподіл влади розглядається як передумова розвитку парламентаризму. Цей принцип забезпечує не тільки специфічну владу парламенту, а й надає йому певну сферу незалежних дій у галузі законодавства і політичного контролю. Це не означає, що парламент не може бути “стримуваний” виконавчою владою або Конституційним судом. Таке “стримування” служить створенню сприятливих юридичних і політичних умов для урівноваження різних гілок влади, досягнення ними узгоджених дій і бажаних результатів.

Стабільність політичної системи, побудованої на принципі “гнучкого” розподілу влади, забезпечується насамперед механізмами підтримання рівноваги між основними політичними інститутами. Політична формула стабільної рівноваги, прийнята Болгарією у 1991 р., знайшла своє відображення “у трикутній конфігурації публічної влади” [12, 4–7], за якої парламент уособлює законодавчу владу, уряд – виконавчу, а від президента республіки очікується виконання функцій так званої “нейтральної влади”, яка своїм втручанням забезпечує нормальне функціонування політичної системи.

Виборність як принцип і як інститут реальної демократії здійснюється певними виборчими системами, за допомогою яких можна проводити чесні, вільні демократичні вибори. Не випадково це було першою і основною вимогою західних “спонсорів” на початку переходу. Передбачалося створити таку виборчу систему, за якої можливе вільне виявлення політичної волі виборців. Найважливішим фактором, який визначає характер виборів, є тип політичного режиму, при яко-

му вони проводяться, і реальне дотримання прав людини, передбачених законодавством. Навіть найдемократичніший виборчий закон не може забезпечити вільні вибори, якщо політичний режим не створює умов для вільного висловлення волі громадян. Нині у більшості країн світу сформувались виборчі системи, але тільки в 1/3 країн вони здійснюються на практиці, в 1/5 існують однопартійні “вибори”, а в деяких – право на вибір лишається дещо сумнівним [13, 15].

Сучасні виборчі системи мають давню історію і піддавалися неодноразовій трансформації. Мажоритарна виборча система, заснована на принципі більшості, та пропорційна, яка виникла наприкінці XIX ст., є класичними і добре функціонують при багатопартійній системі, оскільки дають можливість представити через парламент усі значущі й впливові політичні партії, які делегують інтереси окремих громадян та соціальних груп.

Кожна класична модель має свої недосконалості. Часто, щоб пом'якшити їхні мінуси, виборчі закони запроваджують сильний мажоритарний елемент до пропорційної системи чи навпаки. За таким типом виникли змішані системи, які синтезують елементи обох систем.

Для Болгарії ці типи виборчих систем не нові. Вони з'явилися ще за часів Третьої болгарської держави після 1879 р. Вчені підраховували, що в 45 виборах до парламенту за ці роки – (7 до Великих народних зборів і 38 до Народних зборів) – 28 були проведені за мажоритарною, 15 – за пропорційною і 2 – за змішаною системами у різних варіантах [14, XV]. Таке різноманіття виборів дає підстави стверджувати, що Болгарія не має усталеної національної традиції або політичної практики, хоча в цьому випадку домінує мажоритарна система підрахунку голосів.

Болгарія повертається до класичних моделей виборчої системи тільки після падіння режиму Т. Живкова. На відміну від багатьох постсоціалістичних країн Болгарія фактично відтворила не зовсім забуту, але з відомих причин відкинуту політичну традицію і практику. В умовах політичних процесів, що стрімко розвивалися, і під сильним впли-

вом Національного круглого столу був прийнятий Закон про вибори до Великих народних зборів (ВНЗ). За цим Законом Болгарія обрала змішану систему. Вона механічно поєднала елементи мажоритарної і пропорційної систем під час виборів до ВНЗ. А вибори до звичайних Народних зборів і рад громади проводяться за пропорційною системою.

Тільки за період з 1990 по 1997 р. болгарин опинявся перед виборчою урною 12 разів – парламентські, президентські, місцеві вибори – таким є підсумок цих років [15, 7]. Хоча Болгарія мала практику проведення виборів на різних рівнях, однак вони виявилися тяжким випробуванням для народу і країни в цілому. Аналіз болгарських дослідників з цієї проблеми зазначає, що болгарська виборча система зіткнулася із значними труднощами політичного, юридичного, морального і психологічного характеру [16, 64–65; 17, 25] і потребує змін.

Свідченням пошуку адекватної виборчої процедури перехідного періоду стало проведення 1 червня 1996 р. болгарських “праймеріз” з висунення спільного кандидата демократичних сил для участі у президентських виборах. Ці попередні вибори перетворили Болгарію на першу європейську країну, яка спробувала застосувати у своїх національних умовах адаптований варіант американської системи. У практичному плані попередні вибори дали можливість, на думку політолога І. Кристева, розрубати “гордіїв вузол”, зав'язаний діючим тоді президентом Ж. Желевим і СДС – найбільшою і найактивнішою несоціалістичною силою в Болгарії [18, 76], яка свого часу висувала його на цю посаду.

Застосуванню цього механізму передували драматичні публічні дебати у парламенті, засобах інформації та суспільстві в цілому. Політичний простір було поділено на різні групи прибічників і противників використання безпосередньо американської системи. Оригінальність болгарської ситуації полягала в тому, що “праймеріз” проводились у межах однієї демократичної сили – СДС, яка не бажала підтримати кандидатуру Ж. Желева на пост президента країни і висунула іншого кандидата П. Стоянова [19, 162–163].

Є всі підстави вважати, що приклад Л. Валенсі, який потерпів поразку на виборах у результаті розколу польської опозиції, справив найсерйозніший вплив і на президента Ж. Желева, і на СДС. Цей фактор зіграв проти сценарію з двома кандидатами. В результаті “праймеріз” було визначено спільного кандидата від демократичних сил П. Стоянова, нового політика, який займав прозахідну ліберальну позицію і представляв “праве крило” болгарської еліти.

Результат попередніх виборів свідчив про те, що в країні відбуваються нові політичні процеси. Масова участь громадян у цих виборах визначалася кількома факторами, серед яких передусім можна зазначити: розчарування управлінням БСП і пошук альтернативи; новизну і привабливість самої процедури; прагнення до згоди і взаєморозуміння в суспільстві. Така консолідація суспільства була продемонстрована, мабуть, уперше після 1989 р. Ця процедура стала вже історією, але вона відіграла найважливішу роль у політичних процесах Болгарії, зокрема, легітимувала демократичну політичну еліту, створила нові можливості участі громадян в управлінні країною, сприяла, можливо, появі нової політичної традиції.

Аналізуючи інститут виборів, необхідно, на наш погляд, умовно виокремити два етапи його становлення і поведінки виборців. Вибори з 1990 по 1997 р. дають можливість відзначити деякі тенденції у поведінці виборців та їх переваг стосовно тих чи інших політичних сил, що свідчить про істотні зміни в демократичних процесах, від конфронтації до певної стабілізації. У період, що розглядається, в парламентських виборах брали участь 40 партій і коаліцій – 1990 р., 38 – 1991 р., 48 – 1994 р., 36 – 2001 р., 22 – 2005 р. На президентських виборах 1992 р. реєструвалися 22 кандидатські пари, а у 1996 р. – 13 [15, 30], у 2001 р. – 7, 2006 р. – 7 [20]. У такій політичній строкатості дуже складно пересічному громадянину зробити не тільки правильний вибір, а й вибір в цілому. Практично будь-яких істотних електоральних змін у визначенні політичних сил не відбулося. Стійкими і постійними спільнотами в цей пері-

од лишаються виборці БСП, СДС і РПС. Решта електорату, що посідає місце “посередині”, була поділена між партіями болгарського бізнесу, землеробськими союзами і монархічними партіями.

Інша картина вимальовується на парламентських і президентських виборах 2001 р., який був названий болгарськими дослідниками роком “двох див” [21, 328]. Якщо з виборів 1990 р. починалася політична трансформація, то вибори 2001 р. дають можливість підбити деякі її підсумки за 10–12 років. Результати цих виборів стали сенсацією. Щойно створене нове політичне утворення Національний рух Сімеона Другого (НРСД) отримало більшість у парламенті – 42,74 % голосів. У Народних зборах загальна кількість представників “царського руху” отримала 120 з 240 депутатських місць.

Успіх НРСД свідчив про те, що чимало виборців, розчарувавшись у політичних перетвореннях попередніх урядів, віддали голоси новій силі, повіривши у можливість “дива”. Виборці втомилися від нескінченних реформ, демократизації, приватизації, які не поліпшували, а погіршували умови їхнього життя. Ці результати розцінювалися політиками і деякими вченими як провал болгарського переходу [22, 34–39; 23, 7–8; 24, 63]. Такий однозначний підхід навряд чи допоміг об’єктивно оцінити проміжні підсумки і складнощі трансформаційних процесів, що відбувалися.

Більш детальний аналіз результатів парламентських виборів дає певні підстави розглядати їх як можливий початок нового етапу трансформації. Проголосувавши за невідомих політиків, болгарський народ надав їм кредит довіри, сподіваючись, що є невикористані резерви і будуть знайдені шляхи, які виведуть болгарське суспільство з кризи, що затягнулася. Друге “диво” сталось восени 2001 р. в результаті президентських виборів. До цього часу вже минуло 7 років, щоб зрозуміти, що соціалізм БСП є нездійсненним. За 4 роки розпрощалися з ілюзіями, що СДС введе Болгарію до нових європейських вимірів. Перспективніший вигляд у цій ситуації мав незалежний кандидат, що й було вико-

ристано П. Стояновим, якого підтримав рух Сімеона Другого, і який мав свої політичні цілі.

По-перше, щоб у подальшому відтягнути частину електорату у СДС, оскільки їх програми практично не відрізняються. По-друге, привабливими були зв'язки П. Стоянова з Європою, хоча на той час у нього не було запрошень з Вашингтона, Брюсселя або Берліна. Можна припустити, що метою Сімеона Другого, незалежно від його особистих династичних намірів, було не дозволити лівим силам повернутися до влади, врятувати правих, зберігши їх при владі, переструктурувати політичний простір і прокласти шлях переорієнтації Болгарії від співробітництва з Росією до співробітництва з країнами західноєвропейської і проамериканської орієнтації.

Вибори президента здивували і болгар, і західний світ: колишній цар став міністром-головою, а колишній комуніст, нині соціаліст Г. Пирванов, став президентом, хоча ні перший, ні другий ніколи не були на верхівці влади. Успіх Пирванова, на думку політологів, не мав чисто політичного характеру і не пов'язаний напряму з впливом БКП, оскільки її прибічників у суспільстві значно менше, ніж ті 54 %, які він отримав у другому турі президентських виборів. Мабуть, значення мала його особиста поміркованість і толерантність. З його ім'ям була пов'язана еволюція БСП до європейських лівих цінностей і проатлантична зовнішньополітична орієнтація Болгарії. Практика останніх років свідчить про прагматизм і раціоналізм болгарської політики, де президент виступає гарантом політичної стабільності, та посилення міжнародного авторитету країни, що підтвердили президентські вибори 2006 р. Уперше в історії Болгарії діючого президента було обрано на другий термін [20].

Таким чином, інститут виборів у болгарській політичній системі виступає "лакмусовим папірцем" соціально-політичних, економічних і соціокультурних змін. Вони свідчать про те, що за роки перетворень змінилися не тільки політична й економічна основи розвитку суспільства, а й свідомість громадян, які

болісно засвоюють нові правила життя, але підтверджують свій демократичний вибір.

Отже, сформулюємо такі висновки:

- Конституція Болгарії 1991 р. політично і юридично закріпила базисні підґрунтя трансформації політичної системи на початку 90-х років, обравши парламентську модель правління. З одного боку, це наслідування національної традиції та її історичне відновлення. А з другого – це затвердження нових принципів і нових правил життя, спрямованих на подальшу модернізацію суспільства і зміцнення її демократичних основ, які були запозичені з інших європейських конституцій;
- політична ситуація в Болгарії на початку переходу дає підстави вважати, що Конституція – це акт нормалізації суспільного і державного життя, і в цьому її розбудовча сила і головне значення. Незважаючи на всі складнощі, Основний закон відкривав шлях до нового майбутнього, до нової держави, яка може бути створена за умов суворого дотримання політичних і правових норм учасниками політичного процесу з обох боків – влади і суспільства;
- виборність як принцип та інститут політичної системи дає можливість враховувати зміни політичних й інших настроїв громадян та усвідомлення ними сутності соціальних трансформацій, що відбуваються; більш чітко прогнозувати перспективи розвитку; застосовувати ефективні демократичні процедури, формувати органи представницької і виконавчої влади, які несуть основну відповідальність за управління процесами трансформації;
- проголошені Конституцією принципи публічності, розподілу влади, контролю за владою та верховенства права дають підстави вважати, що Болгарія чітко визначила стратегію демократичного розвитку, хоча багато положень в конституції не відповідає болгарським реаліям як тоді, так і тепер. Питання про прийняття нової Конституції обго-

ворювалось доволі активно у другій половині 90-х років [14, 25, 65–72; 26] та сьогодні запропоновано новий проект. Його актуальність пов'язана зі змінами внутрішньо- і зовнішньополітичного характеру. Зовнішні виклики, зокрема вступ до НАТО і ЄС, роблять цей процес невідворотним.

Література

1. Конституція на Република България. Приета от Великото народно събрание 12 юли 1991 г. – Нова звезда, 2002. – 40 с.
2. Конституція на Българското княжество // Български конституции и конституционни проекти. – С., 1999. – 119 с.
3. Българските державни институции. 1879–1986. Енциклопедичен справочник / Науч. ред. А. Пантев. – С.: Д-р Петър Берон, 1987. – 376 с.
4. Първанов Г. 125-годишнината от приемането на Търновската конституция // Дума. – 2004. – 19 април. – С. 1.
5. Конституция Народной Республики Болгария / Принята в результате референдума 16 мая 1971 г. – С.: София – Прес, 1971. – 47 с.
6. Калинова Е. Българските преходи. 1939–2005 / Е. Калинова, И. Баева. – С.: СУ “Св. Климент Охридски”, 2006. – 542 с.
7. Дарендорф Р. После 1989: Мораль, революция и гражданское общество. Размышления о революциях в Европе / Пер. с англ.: Л. Седов, А. Яковлев. – М.: Ad Marginem, 1998. – 272 с.
8. Близнашки Г. Въпросите и питаннята в Народното събрание: модели и проблеми / Г. Близнашки // Политически изследвания. – 1996. – № 1. – С. 8–12.
9. Политическа резолюция на 46-ти конгрес на БСП // www.bsp.bg / Преглянуто 18 грудня 2006 р.
10. Правилник за организацията и дейността на Народното събрание. Гл. IV. “Парламентарни групи” на 15.01.2005 г. // www.parlament.bg / Преглянуто 16 сич. 2005 р.
11. Правилник за организацията и дейността на Народното събрание на 27.02.07 // www.parlament.bg / Преглянуто 3 берез. 2007 р.
12. Близнашки Г. Моделът на парламентарното управление в България // Правна мисъл. – 1994. – № 1. – С. 4–7.
13. Близнашки Г. Конституция и публичноправно законодателство. – С.: УИ “Св. Кл. Охридски”, 1992. – 189 с.
14. Начева С. Конституционни правови основи на политическия живот в България // Избирателни закони. – С.: Сиби, 2001. – С. 4–49.
15. Българските избори. 1990–1996. Резултати, анализи, тенденции / Авт. кол. А. Тодоров, Б. Димитрова, В. Цанов, Д. Димитров и др. – С.: Деметра, 1997. – 129 с.
16. Избори’91: Идеологически аспекти. – С.: СУ “Св. Кл. Охридски”, 1994. – 481 с.
17. Избори’94: Идеологически, социално-политически и социолінгвистични аспекти; [съст. П.-Е. Митев]. – С.: ЛИК, 1995. – 383 с.
18. Кръстев И. Предизвикателството: предварителните избори // Българските избори. 1990–1996. Резултати, анализи, тенденции: Авт. кол. А. Тодоров, Б. Димитрова, В. Цанов, Д. Димитров и др. – С.: Деметра, 1997. – С. 76–80.
19. Мілова М. Посткомуністична трансформація політичних інститутів: проблема імпорту // Актуальні проблеми політики. 36. наук. праць / Голов. ред. С. В. Ківалов; Відп. за вип. Л. І. Кормич. – Вип. 29. – Одеса: ПП “Фенікс”, 2006. – С. 206–215.
20. Българско Национално Радио. Централна інформаційна служба и Българска редакция // www.bnr.bg / Преглянуто з 15.09.06 р. до 10.03.2007 р.
21. Калинова Е. Българските преходи. 1939–2005 / Е. Калинова, И. Баева. – С.: СУ “Св. Климент Охридски”, 2006. – 542 с.
22. Лилов А. Българската левица днес пред трудни проблеми и дилеми / А. Лилов // Понеделник. – 2002. – бр. 5/6. – С. 34 – 47.
23. Лилов А. Съвременният български социализъм // Понеделник. – 2002. – бр. 1/2. – С. 5–37.
24. Митев П.-Е. Българската левица – пътища в новия век // Ново време. – 2002. – бр. 6. – С. 61–78.
25. Стоилов Я. Конституционни промени във връзка с членство на Република България в Европейски съюз // Понеделник. – 2001. – бр. 1–2. – С. 65–72.
26. България по пътя към Европа / Г. Ганчев, М. Шивергева, Щ. Шнайдер и др. – С.: Фондация “Фридрих Еберт”, 1996. – 192 с.

Політична ситуація в Болгарії під час трансформації політичної системи на початку 90-х років дає підстави вважати, що Конституція – це акт нормалізації суспільного і державного життя, і в цьому її розбудовча сила і головне значення.

Политическая ситуация в Болгарии во время трансформации политической системы в начале 90-х годов дает основания считать, что Конституция – это акт нормализации общественной и государственной жизни, и в этом ее созидательная сила и главное значение.

The political situation in Bulgaria at the beginning of transformation of the political system in the early 90 pp suggests that the Constitution – an act of normalizing the social and political life, and this is its main strength and rozbudovcha value.

Надійшла 5 грудня 2011 р.